

MAIRONIS IR LIETUVA

Dvidešimt penkeri metai nuo Maironio mirties jau yra laiko perspektyva, kurioje aiškiau išryškėja visuomenės santykiai su poetu. Toje perspektyvoje matyti, kaip Maironis atsistoja net prieš tris Lietuvos gyvenimo laikotarpius. Kiekvienas jų turi savo skirtingus idealus ir psichologines nuotaikas. Du tuos laikotarpius teko Maironiui pačiam išgyventi. Tai laikai iki nepriklausomybės ir paskiau nepriklausomoje Lietuvoje. Jų skirtumą Maironis išreiškė tokiais žodžiais 1919 metais Vasario 16 proga:

Vasario 16 aktą aš pavadinčiau siena tarp dviejų Lietuvos pasaulių: anoj pusėj Lietuva — svajota, pasišventimo meilėje pradėta, — čia realinė, skausmuose gimusi; ana skaisti idealų, troškimų sritis, padangėmis skriejusi, erškėčių vainiku pasipuošusi, kaip kentėtoja, — ta žemiška, apčiuopiama, bent kiek nustojusi skais-tumo ir aureolės; anos mylėtojai nieko nuo jos netroš-ko, jai viską aukojo, — tos mėgėjų šalininkų daugiau, bet jie jau sau reikalauja užmokesnio ir šiltos vietelės, kai kurie jos simpatija apsimetę, ją skaudžiai užvylę, naudoja; ana buvo gryna dvasia, be kūno, — čia dar neišsivystęs su ydomis kūnas (*Lietuva*, 1919 vasario 16).

1.

Pirmo laikotarpio žmogus yra linkęs stebėti — kaip rašytojas savo kūriniais virsta didinamuoju ir kaitinamuoju stiklu, kuris sutelkia savo meto visuomenės pergyvenimus; kaip tie pergyvenimai, lūžę pro rašytoją, gauna naujos uždegančios jėgos ir grįžta atgal į visuomenę, taryt rentgeno spinduliai, vienas visuomeninio gyvenimo ląsteles ardydami, kitoms padėdami organizuotis... Į rašytoją, kaip į visuomeninio gyvenimo reiškėją ir organizatorių, žiūrima herojiniais laikais, kada vyksta kova, judėjimas už didžius idealus; kada žmogaus pastangos yra nukreiptos ne į atskirų žmonių likimą, bet į laimėjimą tų idealų, vardan kurių visuomenė rungtiasi ir asmens aukojasi. Tada savo asmeniniu gyvenimu kūrėjas gali nieku nesiskirti nuo tos visuomenės. Gali savyje turėti net mažiau tų dorybių, kurias visuomenė brangina. Tačiau kūrybos metu ir kūryboje jis pakyla aukščiau už kitus ir už save kasdieninį. Stebėtojai jį regi pakilesnį ir laiko jį sau autoritetu, dvasios vadu.

Maironis visa savo kūryba buvo poetas tos pirmosios Lietuvos — svajotosios, dvasinės Lietuvos, Lietuvos kentėtojos ir kovotojos. Būtų betgi netikslu tai visuotinai teigti. Ano meto visuomenė nebuvo monolitiška. Jos daliai — lenkomaniškajai Maironis buvo svetimas. Jos akyse, anot Putino-Mykolaičio, Maironis buvo laikomas „socialista, anarchista i ateista“. Negalėjo jo palankiai priimti nė kita dalis — atėjusio iš Rusijos materializmo-marksizmo atstovai. St. Matulaitis *Varpe* (1895 Nr. 8) Maironio (tada St. Garnio) poemą *Terp skausmų į garbę* (paskiau pavadintą *Jaunąja Lietuva*) paskelbė nereikalinga ir žalinga, laikė ją pavyzdžiu, kaip nereikia rašyti; nepripažino autoriui nė talento. Vis tai dėl poemos religinės ideologijos, kuri nebuvo marksistui priimtina.

Tačiau tos visuomenės didžioji dalis visų pirma matė

poemoje patriotinį idealizmą, karštį ir linko Maironį priimti panašiu būdu kaip Šatrijos Ragana savo *Viktutėje*:

Vėlu jau, o aš apie miegą nė pamanyti nenoriu,
gražiausios poemos vietos skamba ir skamba man
ausyse, lyg muzika, lyg daina. (*Viktutė*, 1941 leidinys,
65 p.).

Tame laikotarpyje Maironis veikė visuomenę daugiau savo poezija, mažiau savo asmenybe. Poezijos įtakoje kūrėsi tautinė ideologija ir literatūrinės tradicijos, davusios ištisą Maironio mokyklą. Nors silpniau veikė savo asmenybe, bet ji turėjo tokios reikšmės, kaip stipraus medžio užuovėja jauniems medeliams. Aukšto laipsnio kunigas, akademijos profesorius, paskui rektorius — savaime sunku buvo karingsiems lenkomanijos atstovams suniekinti jį kunigų akyse. To aukšto dignitoriaus lietuviškas pavyzdys savaime traukė kunigų jaunąją kartą apsispręsti lietuviškai ir aktyviai. Šia prasme J. Dobilas turėjo pagrindo laikyti Maironį gal didesniu „veikėju“, negu kūrėju.

2.

Antras laikotarpis prasidėjo ne nuo Maironio nusakytos „sienos tarp dviejų pasaulių“, ne nuo Vasario 16. Prasidėjo žymiai anksčiau, tuoju spaudą atgavus. Tame laikotarpyje blanko visuomeniniai-patriotiniai idealai, stiprėjo visuomenės diferenciacija į partijas. Tarp meno žmonių stiprėjo siekimas išlaisvinti literatūrą iš visuomeninės tarnybos ir skirti ją estetiniais tikslams. Pačioje kūryboje dėmesys kryo nuo visuomeninių problemų į psichologines, nuo visuomeninių pergyvenimų į asmeninius... Tokioje atmosferoje savaime darėsi svetimos Maironio koncepcijos ir jomis grįsta Maironio kūryba.

Šios rūšies balsą prieš Maironį pakėlė jau A. Voldemaras, tada dar studentas, su visa aistra kritikuo-

damas Maironio istorijos ideologiją (*Vilniaus žinios*, 1906 N. 242). Bet nutilo, straipsnio nebaigęs. Redaktoriai, matyt, susigriebė, kad jaunos kartos būsimo mokslininko drastiška kalba prieš Maironį — dar šokiruos to meto skaitytojus.

Tais pat metais S. Kymantaitė su pietizmu atiduoda pagarbą Maironiui, bet jau žavisi kitais jo kūriniais — tais, kurie naujo laikotarpio dvasiai yra artimesni; žavisi Maironio gamtine poezija (*Vilniaus žinios*, Nr. 284—6).

O prieš pat Didįjį karą vienas iš šio laikotarpio jaunesnių poetų Kl. Jurgelionis tiesiai pareiškė:

Labai nedaug kuo iš Maironio galima gėrėtis. Aš nežinau nei vieno jo eilučių, kurias skaitydamas, galėčiau pajauti, kad jas rašė iš jausmo pilnumo. (Amerikoje Šliūpo leidžiama *Laisvoji mintis*, 1913 Nr. 42).

Jei pirmam laikotarpy Maironis buvo priimamas ar atmetamas idėjiniais motyvais, tai dabar tai daroma estetiniais.

Po Vasario 16 dienos akto literatūrinio gyvenimo tradicijos nepasikeitė. Jos tęsėsi tos pačios, kurios buvo prasi-dėjusios prieš karą. Noras, galbūt nesąmoningas, nusikratyti Maironio literatūrine hegemonija, nustumti jo šešėlį ir išeiti patiems į saulę su naujos kūrybos žiedais paskatino jaun-sios kartos rašytojus parašyti apie Maironį gal ir griežčiau, nei jie patys galvojo. Būdami nepaprastai jautrūs sau, jie nejausdavo to jautrumo, parinkdami žodžius apie senesnį poetą.

Iš visų gal stipriausią smūgį Maironio autoritetui kirtu B. Sruoga, nes jis mėgino išmušti iš po Maironio pagrindus, ant kurių buvo pastatyta visa jo poetinė garbė. Maironis buvo garbinamas kaip tautinio atgimimo poetas, vadinamas ir tau-tinio atgimimo pranašu poezijoje. Diskusijose dėl literatūros tautiškumo Sruoga paėmė Maironio *Jaunąją Lietuvą* pavyz-džiu, kuriame to tautiškumo nesą. (*Skaitymai XVII*). Pasiūlė

eksperimentą — pakeisk lietuviškus vardus poemoje kitos tautos vardais, ir ta kita tauta poemą galės laikyti sava tautine kūryba.

Kitas šio laiko rašytojas Paparonis (kun. A. Šmulskštys), rodos, po Maironio *Kęstučio mirties* spektaklio viešai ir pateitiškai įspėjo Maironį:

Maironi, nors tavo siela žvaigždžių takus pažino ir ne vienam keleivių nušvietė kelią, bet tave patį šios žemės kelionėje aš matau saulėlaidos masinančioj šviesoje ir tariau gerbdamas tavo vardą: „Labanakt, Maironi“. (*Laisvė*, 1920 Nr. 169).

Dar paskiau A. Venclova kartojo frazes: Maironis paseno, Maironis nuseno, Maironis paseno (*Lietuvis*, 1925 Nr. 34).

Tokia buvo rašytojų opinija. Jie suspėjo sukurti ir naują poeziją ir iškelti naujus talentingus vardus. Šios kartos individualistinių pergyvenimų pamėgime Maironio herojika buvo svetima. Lygiai svetima miesto ir mašinų poezijos mėgėjams; svetima ir lietuviško berno kultui. Šios kartos poetinės formos spalvingume ir muzikalume Maironio forma jau rodė teturinti istorinės vertės.

Visuomeniniame gyvenime, nors oficialiems aktams Maironis buvo kviečiamas kaip svečias, nors jo dramos buvo vaidinamos patriotinių švenčių progomis, Maironis atramos taip pat nustojo. Nesutapęs su pažiūromis su viena kuria visuomenine srove, savo pažiūromis dėl žemės reformos atrodė net nespėjęs su gyvenimo srove eiti, Maironis vis labiau likosi nuošaliai nuo tos putojančios srovės. 1932 Vasario 16 teatre per oficialias iškilmes oficialusis kalbėtojas suminėjo eiles veikėjų, vedusių tautą į laisvę, tik neminėjo Maironio, kuris čia pats sėdėjo ir kurio drama tuojau pat turėjo pasirodyti scenoje... Tais pat metais Maironis iš gyvųjų išsiskyrė. Net mirties proga Lietuva nepasirūpino, kad būtų išleisti tautinio atgimimo pranašo raštai.

Visas šitas Maironio ir Lietuvos santykių šiame laikotarpio procesas rodė, kad Maironis buvo tos pirmosios Lietuvos, kentėtojos, kovotojos, poetas. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpis, parodęs naujus aukštos vertės literatūrinius laimėjimus, parodė taip pat, kiek to meto Lietuvoje dar trūko tikros kultūros, pajėgiančios ir mokančios ryškinti ne dviejų laikotarpių skirtumus ir norą atsiriboti nuo praėjusio laiko, bet surasti ryšius, kurie laikotarpius sujungia, vieną atremia kitu ir tuo būdu kuria tautos istorijos pajautimą.

3.

Maironio vardas atgijo iš naujo ir staiga jau 1940, bolševikams Lietuvą okupavus. B. Brazdžionis buvo pirmasis, kuris *XX amžiaus* dienraštyje paskelbė straipsnį, vardu „Atgaivinkime Maironio kultą“.

Lietuvos žmonių santykiai su Maironiu okupacijos metu pasikeitė. Jo „Marija, Marija“ bažnyčiose virto jau ne estetiniu, gal net ne religiniu, bet tiesiog egzistenciniu šauksmu. Tas pats tęsėsi vokiečių okupacijos metu. Kada vokiečių civilfervaltungas leido išspausti Maironio *Pavasario balsus* (po vieną markę kyšio teko duoti už kiekvieną egzempliorių), pirmi 10,000 buvo bematant išpirkti.

Su atgijusiu Maironio kultu susidūrė iš karto sovietinės okupacijos režimas. Pirmas jo užsimojimas buvo pasipriešinti tam kultui ir Maironį „detronizuoti“. Švietimo ministerijos leidžiami *Raštai* 1941 jau pirmame nr. aiškino, kad Maironis nebuvęs tautos poetas ir jungėjas, jis tebuvęs tik buožių interesų poetas. Jis buvęs svetimas liaudies reikalams, o liaudis svetima jo palikimui. Tad jo poetinis palikimas bereikšmis ir menkas.

Jau kitaip prašneko sovietinio režimo atstovai antros sovietinės okupacijos metu. Minint Maironio 15 metų mirties sukaktį 1947, *Valstiečių laikraštyje* B. Pranskus tebekartojo, kad Maironis „idealizuoja dvarus, jis nemato vargstančio

kumečio, prislėgto mažžemio... darbininkų revoliucinės kovos“. O tai todėl, kad „jis juk buvo buržuazijos dainius, o be to dar kunigas“. Tačiau autorius laiko Maironį jau prisimtiną ir „darbo liaudžiai“, nes jis gražiai vaizdavo Lietuvos gamtą, taręs vieną kitą kritikos žodį Lietuvos buržuazijai ir, kas svarbiausia, jo „eilėraščiai ‚Kur lygūs laukai‘, ‚Eina garsas‘, ‚Kur bėga Šešupė‘... pavirto liaudies dainomis ir karo prieš vokiškuosius fašistus metais įkvėpė mūsų karius nekęsti grobikų vokiečių... mums brangus yra jo neapykantos kupinas kovų prieš vokiečius plėšikus apdairavimas“.

Tai nauja. Tai, sovietiniu terminu sakant, pasmerkto Maironio „reabilitacija“. Ji tęsiama. Po Stalino mirties sustiprėjo ir pagausėjo Lietuvoje lietuviškų klasikų leidimas. Dviem tomais 1956 išleisti ir Maironio „rinktiniai raštai“. Viena lyrika, kitame *Jaunoji Lietuva* ir libretas *Nelaimingos Dangutės vestuvės*. Plačiame įvade į Maironio lyriką L. Gineitis jau kalba, kad „geriausi Maironio poezijos kūriniai tvirtai įėjo į lietuvių tautos kultūrinį lobyną... geriausiuose jo kūrinuose ryškiai atsispindėjo Lietuvos liaudies išsivadavimo iš carizmo priespaudos lūkesčiai ir siekimai, jos bendri visiems žmonėms jausmai ir išgyvenimai. Tuo Maironis vertingas šiandien tarybinei visuomenei“.

Pažymėdamas Maironio nepriimtą ideologiją, autorius nepagaili entuziastingų apibūdinimų Maironio talentui, jo daugeliui eilėraščių, kurie turi „išliekamosios vertės“. Maironį pastato kaip kontrastą prieš sovietų niekinamą „buržuazinį dekadentinį individualizmą, verkšlenimą — jie (Maironio raštai) atspindi sveiką, kovingą liaudies pažiūrą į meną ir menininko uždavinius“ (18 p.).

Tačiau, paleisdami Maironio raštus į visuomenę, sovietiniai leidėjai turi skaitytis su Maskvos komunistiniais cenzoriais. Jie turėjo pasidaryti dvi išvadas. Viena, iš Maironio lyrikos rinkinio turėjo praleisti daugiau kaip 30 eilėraš-

čių — visus religinius ir visus kovingos patriotinės nuotaikos eilėraščius, kurių kitaip jau neišaiškinsi kaip Maironio kova prieš rusus. Dėdami Maironio vertimą „vagies strofų“ iš *Rigvedos*, praleido visus kitus *Rigvedos* vertimus, nes juose kalbama apie Nežinomą Dievą.

Antras daug svarbesnis buvo leidėjų uždavinys — duoti Maironio poezijai komentarus, priimtinus Maskvai. Komentaruose L. Gineitis aiškina, kad Maironio poezija išreiškia lietuvių liaudies kovą prieš carizmą, nors Maironio poezija mūsų suprantama kaip lietuvių tautos kova prieš rusifikaciją ir rusų spaudą. L. Gineitis yra priverstas kartoti aną 1947 Pranskaus aiškinimą, kad Maironio eilėraščiai „nauja jėga ir įtikinamumu... suskambėjo Didžiojo Tėvynės karo metu, lietuvių tautai greta kitų broliškųjų tarybinių tautų vedant žūtbutinę kovą prieš teutonų riterių ainius — hitlerinius grobikus“, nors, mūsų supratimu, Maironis ir atgimė pirmiausia pasipriešinime prieš bolševikinius grobikus.

Tarp eilės kitų tiesos iškraipymų, faktų retušavimo dėmesio vertas autoriaus rodomas kontrastas tarp „buržuazinės“ ir „progresyvos“ visuomenės, kaip jos vertino Maironį. Girdi, „... buržuazijos viešpatavimo Lietuvoje metais įvairūs literatūriniai ‚modernistai‘ niekinamai žiūrėjo į Maironį, laikė jį ‚pasenusiu‘, skleidė šūkį ‚Šalin nuo Maironio‘. Tuo tarpu ‚progresyvioji inteligentijos dalis ir buržuazijos viešpatavimo laikais gėrėjosi geriausiais Maironio poezijos kūriniais“ (48 p.).

Taip rašydamas, autorius žinojo, kad faktus tempia ant kurpalio, nes anas posakis: Maironis paseno, Maironis nuseno, Maironis paseno... buvo parašytas Antano Venclovos, buvusio sovietinio švietimo ministerio, sovietinės rašytojų draugijos pirmininko. Jei bent autorius jau priskiria Venclovą prie buržuazinių rašytojų (o tai nebūtų klaida!).

Šitas sovietinio režimo santykis su Maironiu rodo, kad Maironis gyvas yra pavergtoje tautoje. Užuoť su juo kovoję

ir ėjęs prieš tautos srovę, sovietinis režimas pasirinko dabar kitą kelią — leisti Maironiui būti gyvam ir šviesti, bet jo švietai duoti kitos spalvos gaubtuvą — Maironį perdažyti.

4.

Trijų laikotarpių santykiai su Maironiu rodo, kad su Lietuva Maironis labiausiai sutapo dviem herojiniais laikotarpiais — tautinio atgimimo ir sovietinės okupacijos, kada Lietuva, Maironio žodžiu sakant, yra kentėtoja, erškėčių vainiku pasipuošusi.

Būtų per drąsu sakyti, kad Maironis patraukė abiejų laikotarpių visuomenę tik savo skelbiamais patriotiniais idealais. Tokius idealus skelbė ir Basanavičius, Jakštas, Vaižgantas, Kudirka, Vaičaitis. Maironis visuomenės akyse prasinešė pro juos visus ir virto revoliuciniu poetu pavergtoje tautoje...

Maironio poetinis talentas pataikė į kovojančios, šių laikų terminu, rezistuojančios tautos dvasią. Tokia visuomenė yra reikalinga, kad jai kas (a) realiai įvertintų padėtį, (b) pramatytų ateitį ir jai laimėti programą, (c) sukeltų tikėjimo ir entuziazmo. Maironio poezijoje jie tai rado ir randa. Ar girdi „Vilnių“ ar „Trakų pilį“, ar „Senovės dainą“, klausytojas visur jaučia tą patį pagrindinį poezijos motyvą: mylėk, lietuvi, tą brangią žemę, kame nuo amžių tėvai gyveno. Įsitvirtinti tautinėse pozicijose, skiepijant meilę praeičiai, savajam kraštui, šviesiems žmonėms — tai vienas tos maironinės programos punktas.

„Lietuvi, mokinkis, varguos beraminkis, o mokslas daug gali, jis vargstančią šalį išpančios iš amžių skriaudos“ — antras poezijos leitmotyvas, kuris reiškia ir antrą maironinės programos punktą: ruošti savus kadrus, šviesuomenę.

Ne tik lyrikoje, bet visoje kūryboje varijuojamas populiarusis motyvas: paimsim arklą, knygą, lyrą — iškelia trečią programos punktą: sutelkti kovos svorį į kultūrinę veiklą.

Paskutinių metų padėtis Lietuvoje duoda pagrindo manyti, kad šitie maironiniai punktai yra labai aktualūs ir vykdomi.

Ką poezija laido ugningais šūkais, poemos ir dramos sukonkretina asmenimis to patriotinio kadro idealą — veikėjo kovotojo idealą. Juozas Rainys, Danutė Staugailaitė, Brazda, Vytautas, Kęstutis ir visa eilė smulkesnių — vis tai naujo lietuvio pozityvaus žmogaus paveikslai. Jogaila, Raseinių Magdė, Jonas Sutkus — vis tai paveikslai lietuvių, kokie jie neturėtų būti. Jie per daug gerai pažįstami, kad būtų reikalingi apibūdinimo. Tačiau viena apie juos tenka pažymėti — šitų kovotojų idealą Maironis perkelia ne iš svetimo pasaulio į lietuvišką aplinką. Jis nekopijuoja svetimųjų. Augina juos iš lietuviškos žemės ir lietuviškų žmonių dvasios. Juozas Rainys, Danutė Staugailaitė — jų dvasioje būdingiausi yra trys bruožai: idealizmas (pasaulėžiūrinis ir etinis), individualizmas ir lyrizmas. Tai tie patys dvasios bruožai, kurie randami liaudies dainose ir visoje tautosakoje. Tie patys bruožai, kurie kartojasi paskui daugely pagrindinių lietuvių literatūros personažų didesniu ar mažesniu kiekiu... Tai Maironio pajaustas lietuviuose giliai išlikęs dvasinis pergyvenimas. Į jį prašneko ir savo vaizdais bei personažais.

Atoskambis atsiranda, kai garso sukeltos bangos randa atitikmenį stygoje. Tada ir pastaroji suvirpa. Tas atitikmuo tarp Maironio ir kovojančios Lietuvos visuomenės daugumos buvo ne tik programa, bet ir jos perdavimo-priėmimo išvidinė dvasinė forma — minėtasis lyrizmas, individualizmas, idėjinis bei moralinis idealizmas. Jis atitiko ne vieno luomo, socialinio ar kultūrinio, ne vieno etnografinio vieneto, žemaičių ar aukštaičių, bet visos lietuvių tautos daugumos dvasią.

Kai toje „daugumoje“ nepriklausomybės laikais buvo išlikęs tas pats palinkimas į individualizmą, į lyrizmą, bet apsilpęs idealizmas, kontaktas su Maironiu apsilpo. Ir mūza,

151